

У.Назиров
ТДЮИ тадқиқотчиси

ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ХУҚУҚНИНГ ҲОЗИРГИ ЗАМОН ХУҚУҚ ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ

“Халқаро хусусий ҳуқуқ” термини алоҳида ҳуқуқий нормалар йиғиндиси (мажмуаси) сифатида ҳуқуқ соҳасига ва бевосита ҳуқуқшунослик фанининг махсус соҳаларига нисбатан ҳам қўлланилгани боис у ҳуқуқшунослик соҳаси сифатида ҳам, ҳуқуқ соҳаси сифатида ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Ҳеч бир ҳуқуқ соҳаси йўқки халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларининг табиати ва характерини белгилаш, уларнинг халқаро ҳуқуқ ёки ички ҳуқуқ тизимига дахилдорлигини аниқлаш, тегишли нормаларни ҳуқуқ соҳаси сифатида тан олиш, боғлиқ бўлган асосий ва муҳим масалалар борасидаги баҳс-мунозаралар ҳали-ҳамон ватанимиз ҳуқуқшунос олимлари билан бир қаторда дунёнинг кўпгина олимлари томонидан ҳам олиб борилаётган илмий мунозараларни юридик адабиётларда тез-тез учратиш мумкин.

“Халқаро хусусий ҳуқуқ” функциялари борасидаги баҳслар ҳам талайгина. Бу каби ҳолатларнинг вужудга келишини ўз навбатида қуйидагича изоҳлаш мумкинлигидан далолат беради. Чунки Халқаро хусусий ҳуқуқ томонидан тартибга солинадиган муносабатлар ҳар қандай шароитда ҳам бир давлат доирасидан четга чиқиб, турли давлатлар ҳуқуқлари билан боғлиқ бўлган муносабатларни тартибга солиш предмети эканлигидан далолат беради. Бу ўринда гап алоҳида тартибга солишни талаб этувчи ташқи ёки халқаро муносабатлар тўғрисида бормоқда. Масалан, маълум бир давлат фуқаросининг интеллектуал фаолияти натижасида яратган бадиий асарини бошқа бир давлат ҳудудида чоп этиш ва тарқатиш, ёхуд бир давлат ҳудудида ишлаб чиқарилган товар бойликларини чет мамлакатга экспорт қилиш, чет эл фирмаси иштирокида қўшма корхона тузиш, шунингдек чет эл фуқароси билан никоҳ тузиш учун мазмунан ўхшаш вазиятларда қўлланилмайдиган бир талай муаммоларни ҳал этиш, махсус қоида ва нормаларни тадбиқ этиш лозим бўлади¹.

Бу ҳуқуқ соҳасида бир томондан халқаро ҳуқуқнинг принцип ва нормалари, иккинчи томондан эса давлатнинг ички ҳуқуқ (фуқаролик, меҳнат, оила, процессуал) категориялари амал қилади. Бу эса ўз навбатида халқаро хусусий ҳуқуқнинг ҳуқуқий фан соҳаси сифатида комплекс характерга эгаллигидан далолат беради. Халқаро хусусий ҳуқуқ соҳасидаги тегишли муаммоларни турли давлатларга оид ҳуқуқнинг умумназарияси, қиёсий ҳуқуқшунослик, халқаро ҳуқуқ, фуқаролик процессуал ҳуқуқи ва бошқа соҳаларини жалб этмасдан туриб уни ижобий ҳал этиб бўлмайди.

Шу сабабли ҳам Халқаро хусусий ҳуқуқ фанини дунёдаги кўпчилик олимлар гоҳида юриспруденциянинг олий математикаси деб атасалар, америкалик олим Гудрич уни бу каби долзарб

муаммолар билан шуғулланувчи профессорларнинг мантикий машқи деб атайди².

Халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларининг бир қисми халқаро шартномалар тузиш йўли билан вужудга келгани боис у халқаро ҳуқуқий табиатга эга ҳисобланса, унинг иккинчи бир қисми эса қатъий давлатнинг ички ҳуқуқи асосида вужудга келади, аммо ҳар иккаласи ҳам охир-оқибат халқаро муносабатларнинг ҳолати, давлатнинг ташқи иқтисодиёт ва сиёсатда тутган йўли, турли соҳаларда халқаро ҳамкорликнинг тараққий этиши билан баҳоланади. Ҳуқуқий тизимда Халқаро хусусий ҳуқуқнинг тутган ўрнини аниқлашга қай жиҳатдан ёндашмайлик, унинг тараққий этишида халқаро ҳамжамиятнинг таъсири, халқаро ҳуқуқнинг устувор принципларининг нақадар муҳим аҳамиятга эгаллигини рад этиб бўлмайди. Халқаро хусусий ҳуқуқ билан Оммавий ҳуқуқ ўртасида талайгина фарқ бўлишига қарамай ҳуқуқни қўллашда узвий функционал боғлиқлик мавжудлигини унутмаслик лозим. Буни машҳур чехиялик мутахассис Павел Каминский “Интернационализм” Халқаро хусусий ҳуқуқнинг муҳим ўзига хос жиҳати ҳисобланиб, усиз Халқаро хусусий ҳуқуқ ўзининг *raison d'être* (мавжудлик маъноси)ни йўқотади” деб тўғри баҳолаган эди³.

Ҳуқуқ тушунчаси деганда биз жамият ҳаётининг моддий шароитларини тушунмай туриб англаб бўлмасликни кўз олдимизга келтирамиз. Дарҳақиқат ушбу тушунчани англаб етиш нафақат бошқа ҳуқуқ соҳаларини англаб етишни, балки Халқаро хусусий ҳуқуқ тушунчасини ҳам англашни уқтиради. Чунки жамият ҳаётининг моддий шароитлари, яъни ишлаб чиқариш муносабатлари асосида таркиб топган иқтисодий муносабатлар ҳуқуқ учун белгиловчи аҳамиятга эга ҳисобланади. Ҳар бир муайян давр жамиятининг иқтисодий тузилиши авваламбор сиёсий ва ҳуқуқий муассасалардан ташкил топган ҳақиқий негизга эга устқурмани ташкил этади⁴.

Жамият ҳаёти моддий шароитларининг муҳумлиги Халқаро хусусий ҳуқуқнинг тарихий жиҳатдан коллизия ҳуқуқ сифатида ривожланганлиги билан изоҳланади, бундай ҳолатни дунёнинг кўплаб мамлакатларида, жумладан АҚШ, Буюк Британия, Германияда ҳозир ҳам кузатиш мумкин. Коллизия норма тўғрисидаги таълимот илгари айнан ҳуқуқ нормаси, унинг ривожланиши, бир норманинг бошқасига таъсири тўғрисидаги таълимот сифатида тушуниларди.

Коллизия нормалар ҳозир ҳам Халқаро хусусий ҳуқуқнинг муҳим қисми ҳисобланади, шу боис уларга устунлик бериш билан бир қаторда уларни назардан ҳам четда қолдирмаслик керак. Бу нормалар уларни келтириб чиқарган сабаблар чуқур ўрганилмасдан турли уларга шунчаки бир математик формула сифатида қаралиши мумкин эмас. Халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларини шакллантиришда (ҳалқаро тоифадаги нормаларни шакллантириш каби) ҳар бир давлатда ички ва ташқи тартибнинг ижтимоий манфаатлари доираси иноватга олинади. Бу жараён ички ҳуқуқда жамият ҳаётининг моддий шароитларини иноватга олишга нисбатан анча мураккаб кечади,

¹ Рубанов А.А. Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем. М., 1984; Кольцов Б.И. Социология, теория международных отношений и международное частное право//XXVII съезд КПСС и правовые проблемы развития международных отношений. М., 1983. С.124–135.

² Schwind F. Internationales Privatrecht – was ist das? //Europarecht, internationales Privatrecht, Rechtsvergleichung. Wien, 1988, S 45.

³ Kalensky P. Trends of private International Law. Pr., 1971. P.16.

⁴ Қаранг: Маркс К., Энгельс Ф. Соч.2-изд. Т.20.С.26.

чунки бевосита ҳалқаро муомала нормалари, давлатнинг умумжаҳон савдосида тутган ўрни, эмиграция билан боғлиқ муаммолар ҳам алоҳида инобатга олинади.

Шу билан бир қаторда ҳуқуқий устқурманинг бир қисми сифатида ҳалқаро хусусий ҳуқуқ мазкур жамиятнинг ҳуқуқий одатлари ва ҳуқуқий маданияти таъсири остида бўлади, бу айниқса ҳуқуқ прецедентининг аҳамияти ҳамон сақланиб қолган англо-саксон ҳуқуқий тизимида кўзга ташланади¹.

Агар ҳуқуқ назарияси ҳуқуқ нормасининг нафақат синфий, балки умуминсоний табиатда² бўлишини тан олса, Ҳалқаро хусусий ҳуқуқнинг ўзига хослиги унда ҳуқуқнинг бошқа соҳаларига нисбатан носинфий принцип ва институтларга устунлик берилишида намоён бўлади. Умуман унда синфий ва умуминсоний манфаатларнинг ўзгача муносабати намоён бўлади.

Ҳалқаро хусусий ҳуқуқ турли давлатлар ҳуқуқий тизимларининг плюрализмига асосланар экан, унга башқа ҳуқуқ соҳаларида қўлланилмайдиган тартибга солишнинг махсус (усули) методлари хос бўлиб ҳисобланади.

Ҳалқаро хусусий ҳуқуқнинг ҳозирги замон ҳуқуқий тизимида тутган ўрнини англаш учун ҳалқаро муносабатлар ва давлат ички ҳаётига алоқадор кўплаб омилларни таҳлил этиш зарур бўлиб, бунинг учун энг аввало унга нисбатан тарихий ёндашув содир бўлаётган воқеликни тушуниш ва янада кенгроқ англаб етишга ёрдам беради.

Ҳалқаро хусусий ҳуқуқни ҳозирги замон ҳуқуқий тизимида тутган ўрни хусусида тадқиқотлар олиб борган олим П.Каленскийнинг таъкидлашича, ушбу ҳуқуқ соҳасини янада чуқурроқ англаб етиш учун унинг тараққиёт йўлидан холи ҳолда тасаввур этиш мумкин эмас³. Бу фикрни қувватлаш билан бир қаторда француз муаллифларнинг Ҳалқаро хусусий ҳуқуқда тарих-бу ҳаммаси (en droit international prive L'histoire cest tout)⁴ деган жумласини ҳам мутлоқлаштирмаслик зарурлигини алоҳида таъкидлаш лозим ҳисобланади. Тарихни фақат ғоя ва қарашлар, айниқса у ёки бу ҳуқуқий нормаларнинг тараққий этиш тарихига тақаш ҳам бир ҳисобдан тўғри эмас. Бизнинг назаримизда нафақат тарихий ёхуд ижтимоий ёндашувларни камайтирган ҳолда, балки энг авваламбор диққат-этиборни замонавий воқеълиқнинг қуйидаги асосий омилларига қаратиш зарур.

Биринчидан, бу ҳўжалик ҳаётининг байналминаллашув омилidir. Ҳозирги замон жаҳон ҳўжалигини байналминаллаштириш жараёни кўп томонлама иқтисодий муносабатларнинг янги босқичга кўтарилишини талаб этади. Европа минтақасининг тараққий этиши бунга яққол мисол бўла олади. Маълумки Европа биринчилардан бўлиб дастлаб ҳўжалик, сўнг бутун жамият ҳаётини байналминаллаштиришни ўзида синаб кўрди. Байналминаллаштириш жараёнининг юқори босқичи сифатида давлатларнинг ўзаро мутеълиги намоён бўлади. Ҳалқаро доирада меҳнат тақсимотининг

кескин ўсиб бориши кузатилаётган шароитда ҳеч бир давлат бутун дунё тараққиётидан ажралган ҳолда муваффақиятли ривожланиши мумкин эмас. Давлатларнинг ўзаро боғлиқлиги интеграция жараёнларининг чуқурлашуви, турли ижтимоий-иқтисодий тизимда ривожланаётган давлатларнинг ягона мақсад йўлида иқтисодий ҳамкорлиги мустаҳкамланиб бораётганлиги кўзга янада ёрқинроқ ташланади.

Ҳўжалик ҳаётини байналминаллаштиришнинг бевосита намунаси сифатида ҳар томонлама иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорлиқнинг ривожланишини кўрсатиш мумкин. Агар чет элда XIX – XX асрларда байналминаллик фақатгина савдо-сотиқ билан чекланиб қолган бўлса, XX- XXI асрлар нафақат товар ва хизматлар алмашиш, балки ўз ичига қўшма корхоналар, қўшма ишлаб чиқаришни қамраб олган саноатда ҳамкорлик ва кенг доирадаги илмий-техник ҳамкорлик билан тавсифланади.

Иккинчидан, аҳоли миграциясининг кескин кучайиш омили бўлиб, унда гарчи чет эл ишчи кучидан фойдаланиш, бир давлат ишчи ва мутахассислари ўз меҳнатини давлат чегарасидан ташқарида сарфлаш, таълим олиш ва таълим бериш мақсадида чет элда бўлишнинг ижтимоий - иқтисодий сабаблари миллий келиб чиқиш, урушдан сўнг оилаларни бирлаштириш, сиёсий тартибнинг ўзгариши туфайли аҳоли миграцияси сабабларидан фарқ қилсада, муайян давлатда шу ва шунга ўхшаш ҳолатлар туфайли чет эл фуқароларининг вақтинчалик ва доимий қатлами юзага келиши кузатилмоқда. XX аср сўнгги чорагининг ўзида ишчи иммигрантлар сони ГФР да 5-7млн., Италияда 1 млн.ни ташкил этди. 1990 йилда Ғарбий Европанинг ўзида меҳнат қилаётган мигрантлар сони 12 млн. кишига етганлиги боис бу тоифада ўзга давлатларга бўлган қизиқишнинг ўрни ҳам тобора ортиб борганлиги кузатилди. Қуйидаги маълумотлар ҳам худди шу муаммога оид бўлиб, аҳоли миграциясининг кенг қўламада ортиб бораётганлигидан далолат беради. АҚШда иммигрантлар сони йилдан йилга орта бориб, хусусан ўтган асрнинг охирига келиб собиқ Совет Иттифоқидан келганларнинг умумий сони 2.8 млн. кишини, Италиядан келганлар 10 млн. кишини, Польшадан келганлар 8 млн. кишини, Голландиядан келганлар эса 6 млн. кишини ташкил этди. Давлатда иммигрантлар сонининг кўпайишига бир вақтнинг ўзида ўзи фуқароси бўлган давлат ҳудудидан ташқарида таълим олиш, малака ошириш, касбий таълим бериш ва чет давлат тажрибасини ўрганиш мақсадида келганларнинг сони ортиб бориши ҳам бевосита таъсир этади. Бунга мисол қилиб сўнгги йилларда Ғарбий Европада, хусусан Шарқий Европадан аҳолининг кўчиб ўтиши сезиларли даражада ортганлигини кўрсатиш мумкин. Шарқ ва Ғарб ўртасида аҳолининг миграцияси масалаларига бағишланган Конференция (Вена, 1991 йил январь) ташкилотчиларининг маълумотларига кўра, сўнгги 40 йил ичида Шарқдан Ғарбий Европада 10 млн.дан ортиқроқ киши кўчиб ўтган.

Учинчидан, илмий-техник тараққиёт омили алоҳида аҳамият касб эта бошлади. Коммуникация, транспорт ва алоқа соҳаларида эришилган ютуқлар туфайли қитъалар ва давлатлар бир-бири билан яқинлашди. Радио, телевидение, видеотехника, ахборотлаштириш тизимини янада такомиллаштириш мақсадида сунъий ер йўлдошларидан

¹ Қаранг: Чешир Дж., Норт П. Международное частное право. М., 1982.

² Қаранг: Керимов Д. Потенциал науки права // Правда.1989. 10 авг.

³ Қаранг: Kalensky P. Trends of private International Law. P.20.

⁴ Қаранг: Schwind F.Op.cit. P.45; Gutzwiller M.Geschichte des internationalen Privatrechts. Basel ; Stuttgart, 1977.P.12.

фойдаланишнинг ривожланиши илм, техника, маданият ютуқларидан, ахборот маълумотларидан транзитий фойдаланиш имкониятини кенг яратиб берди. Коинотни ўзлаштириш борасидаги эришилган ютуқлар уни янада чуқурроқ тадқиқ этиш мақсадида нафақат давлатларнинг илмий муассаса ходимлари иштирокида, балки тижорат мақсадларида ҳам сайёҳлар учун қулай шарт шароитлар яратилди. Булар илмий-техник тараққиётнинг ижобий томони ҳисобланса, унинг салбий томонини кўрсатувчи омилларга мисол қилиб Чернобил ва Бхокл атом электр станцияларида содир бўлган авариялар оқибатида атроф табиий муҳитга етказилган зарарнинг ҳали ҳануз тикланмаётганлиги, унинг дунё миқёсида глобал муаммоларни келтириб чиқарганлиги ва уларнинг ечимини топиш ўз навбатида бир давлат доирасида мумкин бўлмасдан, балки бутун дунё ҳамжамияти кўмагида ўз ечимини топиши зарур бўлган долзарб муаммони келтириб чиқарганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Маълумки Халқаро хусусий ҳуқуқнинг манбаларидан бири ҳисобланувчи ички қонунчилик нормалари алоҳида ҳар бир давлатнинг ўзида шаклланади. Чунки қандай халқаро шартномалар тузиши шахсан ҳуқуқий муносабат субъекти ҳисобланмиш давлатнинг ўзи мустақил равишда ҳал қилар экан, бундай ҳолат Халқаро хусусий ҳуқуқнинг ҳуқуқий тизимдаги тутган ўрни ва унинг аҳамиятини белгилашда шу давлатнинг Халқаро хусусий ҳуқуққа нисбатан муносабати қандайлигини ифодалайди. МДҲга аъзо давлатларнинг янги сиёсий тафаккурни шакллантириш, ҳуқуқий давлатни барпо этиш вазифасини амалга ошириш давомида халқаро хусусий ҳуқуққа нисбатан унинг муносабати қуйидагиларда намоён бўлади:

- умуминсоний манфаатларнинг синфий манфаатлардан устунлиги;
- инсон ҳуқуқлари муаммоларини халқаро муносабатларни инсонпарварлик муносабатлари билан бирга уни олдинги ўринга чиқариш;
- халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари устунлигини тан олиш ва халқаро мажбуриятларни бажариш ҳамда халқаро шартномалар аҳамиятининг ошиши;
- янада очиқ иқтисодга ўтиш оқибатида ички иқтисоднинг бошқа давлатлар иқтисодига ўзаро боғлиқлигининг кучайиши;
- халқаро иқтисод билан бир бутун бўлиши (интеграция)га интилиш туфайли ички хўжалик ва аввало ташқи иқтисодий механизмнинг ўзга давлатлар механизмлари билан тўқнаш келиши.

Бу ва бошқа омиллар турли давлатларнинг ўзаро боғлиқлиги муаммосининг замонавий концепциясига умумий ёндошивумизни намоён этади. Муҳим тизим ва миллатга хос фарқларни, давлатнинг ўзига хослигини сақлаб қолишда давлатларнинг ўзаро боғлиқлиги, ўзаро манфаатдорлиги янада намоён бўлади.

Халқаро хусусий ҳуқуқ – бу нормалари турли давлатларнинг жисмоний шахслари (фуқаролар, фуқаролиги бўлмаганлар), юридик шахслар (корхоналар, фирмалар, ташкилотлар) ва давлатлар (давлатлараро характерда бўлмаганда) иштирокидаги фуқаролик-ҳуқуқ, оила, меҳнат ва бошқа мулкӣ ҳамда номулкӣ муносабатларни тартибга солувчи, шунингдек халқаро хусусий ҳуқуқнинг умумий қоидаларини, коллизия ҳолатларни бартараф қилиш

усулларини, чет эллик жисмоний шахсларнинг, чет эл юридик шахсларининг ва давлатларнинг фуқаролик ҳуқуқӣ ҳолатини, шахсий номулкӣ ҳуқуқлар ва интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш, битимларнинг шакли, ашёвий ҳуқуқларга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқ, шартномага нисбатан ҳуқуқни танлаш ёки қўллаш, шартномадан ташқари мажбуриятларни ҳал қилиш, чет эл элементи билан мураккаблашган муносабатларда вужудга келган низолашувлар (даволашувлар)ни суд ва арбитражларда кўриб чиқиш тартибини белгиловчи комплекс ҳуқуқ соҳасидир¹.

Ўзбекистоннинг суверен давлат сифатида очиқ иқтисодиётни вужудга келтириш соҳасида фаол иш олиб бораётганлиги унинг жаҳон хўжалик алоқаларида, халқаро меҳнат тақсимоотида кенг миқёсда иштирок этиши очиқ турдаги иқтисодиётни барпо этишнинг асосини ташкил этади. Мустақилликнинг дастлабки йилларида қабул қилинган қонунларнинг аксарият кўпчилиги чет элликларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя этилиши ва кафолати билан бевосита боғлиқдир. Шунингдек, бошқа давлат худудидида бўлган ва баъзилари ҳамон фуқаролиги сақланиб қолган ватандошларимизга нисбатан давлат сиёсатининг ўзгариши МДҲга аъзо бўлган ҳар қандай давлатда халқаро шартномаларда қизиқиш уйғотади.

Халқаро хусусий ҳуқуқнинг аҳамияти ва ўрнини оширишда беҳад катта аҳамиятга эга бўлган муаммолардан бири давлат томонидан чет эл хизмат сафарига юборилган ёки бошқа сабабларга кўра чет элларда бўлган фуқаролар, уларнинг оила аъзолари мақомини белгилаш тизими оқибатларини бартараф этишдир.

Юртимиздаги туб ўзгаришлар, ички иқтисоднинг жаҳон хўжалигига фаол кириб бориши давлатнинг ички ҳуқуқӣ базасини ҳам шунга мос ўзгартириш ва халқаро шартномаларда иштирок этишини талаб қилмоқда. Бу жараён бозор иқтисодига ўтиш билан янада жадаллашди. МДҲга аъзо давлатларнинг кўпчилиги Халқаро валюта фонди, Халқаро тикланиш ва тараққиёт банкнинг нуфузли аъзосига айланганлиги бунга мисол бўла олади.

Давлатимизнинг икки томонлама ва универсал кўп томонлама шартномалардаги иштироки кун сайин ошиб бормоқда. Гап нафақат рақам устида бормоқда, балки ушбу халқаро битимларнинг мазмуни, сифати борасида ҳамдир. Шу ўринда БМТнинг 1980 йилги “Товарларнинг халқаро олди-сотди шартномалари тўғрисида”ги Вена Конвенцияси ва 1961 йилги Чет эл расмий ҳужжатларини қонунлаштирилишини легаллаштиришни талаб этилишини бекор қилувчи Гаага Конвенцияларига қўшилишнинг ўзи етарлича далил бўла олади.

Резюме

В вводной части статьи автор характеризует понятие термина международное частное право и его функции.

В основной части статьи рассматривается место международного частного права в современной правовой системе.

В заключении автор приходит к выводу, что международное частное право играет высокую роль в национальных системах права, которые следует развивать на основе международных норм.

¹ Ҳамроев С.С. Халқаро хусусий ҳуқуқ: Ўқув қўлланма. Тошкент: Адолат, 2000. 5-6.

Abstract

In the introductory part of the article the author characterizes concept of the term the international private law and its functions.

In the basic part of the article the place of the international private law in modern legal system are considered.

In the conclusion the author comes to opinion, that the international private law plays a high role in national systems of the right which should be developed on the basis of the international norms.

Ш.Ё.Абдуқодиров
ТДЮИ тадқиқотчиси

**САВДО ЁКИ ВОСИТАЧИЛИК ФАОЛИЯТИ БИЛАН
ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА ШУҒУЛЛАНИШ
ЖИНОЯТИНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ
АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ**

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Олий Мажлисининг иккинчи чақириқ 9-сессиясида таъкидлаб ўтганидек: “Юртимиздаги ўзгариш ва янгиланишлар жараёнининг кўлами кенгайиб, самарадорлиги ошиб боргани сари жамият ҳаётининг барча соҳаларини эркинлаштириш ва демократлаштириш зарурати тобора кўпроқ сезилмоқда.¹ Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи чақириқ 14- сессиясида ва иккинчи чақириқ 1-сессиясида сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий соҳаларни эркинлаштиришга қаратилган стратегик Дастур қабул қилинди. Бу Дастур Ўзбекистон Республикасининг барча соҳаларини, жумладан, ишлаб чиқариш, тадбиркорлик, саноат, қурилиш каби соҳалар билан бирга аҳолининг иқтисодий ва маънавий соҳаларининг ҳам тубдан янгиланишини, эркинлаштириш каби муносабатларни ривожлантириш ва ислоҳ қилишни таъқазо этади.

Давлатимиз томонидан тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва ҳимоя қилиш, уларга шарт-шароитлар яратишга оид бир нечта норматив ҳужжатлар қабул қилинишига қарамасдан, айрим шахслар бу соҳадаги жиноятларни содир қилишмоқда. Шундай жиноятлардан бири савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш жинояти ҳисобланиди.

Жиноят объекти—бу жиноят қонуни билан муҳофаза этиладиган ижтимоий муносабатлардир.

Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш жиноятининг (ЖК 188 модда) **умумий объектини** Жиноят кодексининг бошқа моддалари сингари Жиноят қонуни (Жиноят кодекси) билан муҳофаза этиладиган ижтимоий муносабатлар йиғиндиси ташкил этади.

Тадбиркорлик соҳасидаги жиноятларни тўғри квалификация қилиш жиноий тажовуз объектининг тўғри аниқланишига боғлиқ бўлиб, жиддий ёндашишни талаб этади.

Ушбу жиноятнинг **турдош объекти** ҳўжалик фаолияти соҳасидаги муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят кодексининг 188-моддасида назарда тутилган савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш **жиноятининг бевосита объекти**—қонунда белгилаб қўйилган рўйхатдан ўтиш ва савдо ёки воситачилик фаолияти билан шуғулланиш тартибидир. Профессор Р. К. Қобуловнинг фикрига кўра ушбу «жиноятнинг бевосита объекти савдо ёки воситачилик фаолияти билан шуғулланиш тартибини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир»². М.Х.Рустамбаев ҳам бу борада ўхшаш фикр билдиради, унингча: савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда

¹ Каримов И. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. Тошкент: Ўзбекистон, 2002. 11-б.

² Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Тошкент: Адолат, 1997. 241-б.